

Мирјана Р. Обрадовић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

ЛЕКСИКА У ОГЛЕДАЛУ ГРАМАТИКЕ И САЗНАЊА

(Стана Ристић, *Грамаџички и коџниџивни аспектџи лексичкоџ значења*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2015, стр. 452)

Књига Стане Ристић *Грамаџички и коџниџивни аспектџи лексичкоџ значења* објављена је 2015. године у еџицији *Моноџрафије* Института за српски језик САНУ. У књизи су сабрани резултати ауторкиних дугогодишњих истраживања за потребе израде тезаурусног речника САНУ.

Припремни текстови моноџрафије су: *Предџвор* [ауторке] (стр. 7) и уводна студија *Лексика на џуџу од џрадиџионалноџ до инџтеџралноџ и коџниџивноџ оџиса* (стр. 9–29). Даље, моноџрафија је конструисана из две целине и завршног поглавља.

Прва целина ОД ТРАДИЦИОНАЛНОГ ДО ИНТЕГРАЛНОГ ОПИСА ЈЕЗИКА подразумева три поглавља: I.1. **Лексички и грамаџички опис језика** [са студијама: Грамаџике Љубомира Стојановића – прилог традиџионалноџ грамаџологији (стр. 31–41); Грамаџички аспекти лексичког значења у теоријском и лексикоџрафском приступу Михаила Стевановића (стр. 43–65)]; I.2. **Грамаџички аспекти лексичког значења** [са студијама: Глаголи са значењем постепености (стр. 67–83); Учестали глаголи (стр. 85–97); Глаголи са значењем 'претварања', 'имитације' (стр. 99–115); Придеви са суфиксом *-(а)н*, *-ни* од именичких основа (стр. 117–133)]; I.3. **Интеџрални опис језика** [са студијом Теорија интеџралног описа језика и системска лексикоџрафија Ј. Д. Аџресјана (стр. 135–149)].

Друга целина КОГНИТИВНИ АСПЕКТИ ЛЕКСИЧКОГ ЗНАЧЕЊА рашчлањена је у четири поглавља: II.1. **Концепти и концептуализација у српском језику** [са студијама: Концепти еџичких појмова ЧАСТ и СРАМОТА (стр. 151–167); Концепти емоџије СТИДА (стр. 169–187)]; II.2. **Стереотипи и стереотипизација у српском језику** [са студијама: Улога творбе у стереотипизацији појма ВИЂЕЊЕ (стр. 189–206); Стереотип МАЈКА у савременом српском језику (стр. 207–218); Стереотип ДОМОВИНА у заједничкој концептосфери појмова ДОМА и МАЈКЕ (стр. 219–235); Стереотип о Грцима у српском језику (стр. 237–244)]; II.3. **Концепти и стереотипи у дискурсу** [са студијама: Стереотипи-

1 mira.obradovic14@gmail.com

зација ДОМА у књижевном дискурсу (стр. 245–264); Стереотипизација ДОМА у религијском дискурсу (стр. 265–283); Стереотипизација ДОМОВИНЕ у поетском дискурсу (стр. 285–314); Речи-концепти – стварност и мит у поезији Даринке Јеврић (стр. 315–324); Концепт ЛЕПОТЕ у Андрићевим приповеткама (*Аникина времена, Јелена, жена које нема, Моси на Жейи*) (стр. 325–341)]; II.4. **Речи у асоцијативном пољу** [са студијама: Заменица ЈА у асоцијативном пољу (стр. 343–364); Прилози степена и скупности у асоцијативном пољу (срп. *мноіо, заједно*, рус. *мноіо, вмесіе* и буг. *мноіо, заедно*) (стр. 365–396)].

ЗАВРШНО ПОГЛАВЉЕ подразумева **Закључак** [са студијом Граматички и когнитивни аспекти лексичког значења (стр. 397–404)] и следеће чиниоце: Summary (стр. 405–411); Литература (стр. 413–425); Извори (стр. 426–428); IV. РЕГИСТРИ Предметни регистар (стр. 429–446); Регистар аутора (стр. 447–449); О аутору (стр. 451–452).

У *Предговору* је објашњено да су текстови настали у оквирима истраживања која више година заокупљају ауторкина интересовања. Већина радова је пре обједињеног објављивања у књизи научној јавности била представљена на конференцијама и публикована у часописима, а за потребе објављивања у овој књизи радови су измењени и допуњени.

За *Предговором* следи уводни текст *Лексика на њушу од традиционалној до интегралној и коинтезивној ойиса* у којем се сажето представља садржај књиге, ауторкине истраживачке преокупације и методолошки поступци.

Прво поглавље **Лексички и граматички опис језика** садржи студије о недовољно осветљеним аспектима рада Љубомира Стојановића и Михаила Стевановића.

Увиђајући позицију Љубомира Стојановића у контексту описа српског књижевног језика, ауторка излаже практичне и теоријске аспекте његовог филолошког рада (стр. 31–41). На корпусу Стојановићевих школских граматика критички се разматрају: (а) методички аспект граматика; (б) представљачки модели језичке грађе. Начелно узев, Стојановићев модел граматичког описа језика могао би се одредити као традиционалан. Међутим, уважавајући став Александра Белића о Стојановићевој тачки гледишта на развитак језика и информисаност о оновременој релевантној литератури (стр. 35), ауторка увиђа и аспекте модерног приступа у филолошком раду Љубомира Стојановића. У два завршних целина ове студије разматрају се: (а) Стојановићево разумевање књижевног језика Срба и Хрвата и (б) Стевановићево тумачење Вуковог приступа граматичким правилима.

Синтаксичко-семантички принцип Михаила Стевановића у представљању синтаксе у речнику, ауторка узима као модеран за период у којем је радио и прихвата такав приступ као „претечу савремених теорија интегралног усмерења у опису језичких феномена“ (стр. 65). У контексту читаве монографије занимљивим се чини осврт на Стевановићево казивање како му је за доношење судова о многим појавама у је-

зику помогло то што је имао увид у лексичку грађу наших најважнијих речника (стр. 48). Критички се разматра Стевановићев рад на изради *Речника Њејошевој језика*. Стевановићеву тежњу за представљањем „синтаксе у лексици“ ауторка илуструје представљањем глаголског рода. На плану представљања граматичких речи (везника, речца и предлога) критички се разматра уважавање функционалног аспекта у утврђивању значења лексичких јединица. Наиме, на корпусу *Њејошевој речника* ауторка бележи примере, како оправданог, тако и недоследног и нетачног представљања граматичких речи.

Поглавље **Грамматички аспекти лексичког значења** опремљено је студијама о глаголима и придевима.

У анализи семантичко-граматичких карактеристика глагола са значењем постепености ауторка се наслања на истраживања прилога *йосшејено* која је претходно спровела (стр. 69). За нужни услов разликовања глагола са значењем постепености од учесталих глагола ауторка узима то што „вишефазност процеса, радње код глагола постепености одвија се континуирано и сукцесивно, што се може интерпретирати прилозима *йосшејено* и *йосшуино*, док се значење виšekратности код учесталих глагола одвија испрекидано и са понављањем (више пута, неодређен број пута) радње, процеса, што се може интерпретирати прилозима и прилошким одредбама *чешто, йовремено, више / неколико йуша*“ (стр. 83).

Учестали глаголи разматрају се са лексиколошко-лексикографског становишта, те ауторка настоји размотрити нека отворена питања у вези са статусом учесталих глагола у речницима. У студији се такође даје шире заснована дистинкција учесталих глагола и глагола са значењем постепености: „док је за глаголе постепености, осим множине радње, процеса релевантна и множина учесника ситуације односно количине *која* и количине *чеја* (предмета, ствари) дотле је за учестале глаголе релевантна само множина радње, процеса.“ (стр. 94).

У разматрању семантичко-синтаксичких обележја глагола са значењем 'претварања', 'имитације' (*йрејиварайи се, йравийи се, симулирайи, имийирайи*) дошло се до општих карактеристика најтипичнијих примера ових класа глагола. Критеријски аспект истраживања подразумева: (а) лексички или пропозициони састав предикатива; (б) обележја обавезних учесника ситуације и (в) облике семних глагола (стр. 107). Такође, будући да разматрани корпус значења 'претварати се' садржи високу фреквенцију именичких, придевских и реченичних предикатива, ауторка уочава њихову структурну разликовност и детаљно је излаже (стр. 108–114).

Придеве са суфиксом *-(а)н, -ни* од именичких основа ауторка разматра с обзиром на то какви су узуси њиховог представљања у речницима. Анализирајући примере описних и односних придева типа *кулшуран* (човек) / *кулшурни* (аташе), ауторка увиђа да семни потенцијал мотивне именице „мотивише значење изведених придева на различите

начине, при чему се код типичних случајева њихова примарна значења (описно и односно), на творбеном плану раздвајају употребом различитих суфикса *-(а)н* за описна, квалификативна значења и суфикса *-ни* за њихова односна значења [...]“ (стр. 123). Важно је запазити да се промене описног у односно, тј. односног у описно значење придева типа *духовни* (живот), *духовно* (здравље), *духовни* (вођа), *духовни* (главар) одвијају у оквирима полисемне структуре једне одредничке речи. С тим у вези, ауторка увиђа да је неоправдано наведене типове деривираних придева у речницима третирати у оквирима различитих одредничких чланака.

У поглављу **Интегрални опис** језика излаже се теорија интегралног описа језика и системска лексикографија Ј. Д. Аписјана. Ауторкине преокупације су: (а) главне претпоставке за настанак теорије интегралног описа; (б) општи принципи интегралног описа и системске лексикографије; (в) семантички језик (метајезик); (г) семантичка компонента („признак“); (д) опис, дефиниција („толкование“); (ђ) лексикографски тип; (е) реконструкција језичке слике света; (ж) појам системскообразујућег смисла (стр. 136–147). Детаљно је представљен модел системског речника остварен кроз представљање „лексикографског портрета“ сваке лексеме и „лексикографског типа“ лексема обједињених заједничким својствима.

Друга целина монографије отвара се поглављем **Концепти и концептуализација у српском језику**. Изложени су концепти етичких појмова ЧАСТ и СРАМОТА (стр. 151) и концепт емоције СТИДА (стр. 169). Спроведена концептуална анализа ауторки пружа поуздање да се у полисемној структури лексема из сфере етике ЧАСТ и СРАМОТА опозиција *добро / лоше* пре темељи на моралу него на закону. Компарирајући резултате на ширем словенском подручју, Стана Ристић наводи да се за „културу носилаца српског језика може рећи да обједињује оба типа културе: културу стида и културу савести [...] за разлику од руске културе која се одређује као култура савести“ (стр. 167). Концепт емоције СТИДА ауторка сагледава спрам психичких, религијско-етичких, социјалних, културних, естетских и етикетних аспеката његове реализације. Према ауторкином запажању, „концепт СТИД као и концепт СА-ВЕСТ указује на унутрашњу способност Ега да реагује на оцену Другог, другог“ (стр. 171). Слично претходно разматраним концептима ЧАСТИ и СРАМОТЕ, концепт СТИДА показује српску културу као културу стида и културу савести (стр. 179).

Поглавље **Стереотипи и стереотипизација у српском језику** отвара се студијом *Улога шворбе у стереотипизацији појма 'виђење'*. Наслањајући се на домете Жежија Бартмињског и Лублинске етнолингвистичке школе, ауторка настоји утврдити како творбене јединице профилишу: начин посматрања (виђења); предмет посматрања; субјекат посматрања; орган чула вида, справе које побољшавају или потпомажу вид; видно поље, видљивост; први план, други план, даљи план, позадина; угао гледања, тачка посматрања, тачка гледишта, перспектива (стр. 193–205). Посебна пажња посвећује се провери која се врши на

плану грађе дескриптивних и асоцијативних речника, што пружа добру заснованост ауторкиних закључака о улози творбених деривата у формирању концептосфере 'виђења'.

Следеће две студије посвећене су стереотипу МАЈКЕ у савременом српском језику и стереотипу ДОМА у заједничкој концептосфери са МАЈКОМ. У студији лингвокултуролошког усмерења, са успостављањем веза према другим словенским језицима, ауторка конструише слику „типичне“ и „праве мајке“. Драгоцен је и ауторкин упут да се „друштвено профилисање овога стереотипа у српском језику може употпунити анализом етнолингвистичког материјала, представљеног у Речнику САНУ, и то нарочито под одредницама *мајчинство*, *мајница* и *мајични* (стр. 218)“. За овом студијом следи студија о стереотипу ДОМОВИНЕ који се представља у заједничкој концептосфери са ДОМОМ и МАЈКОМ. Усвајајући перспективу етнолингвистике Лублинске школе, Стана Ристић разматране стереотипе сагледава као израз етничких и социјалних процеса у обликовању идентитета једног етноса.

Етнички стереотип о Грцима сагледава се у засебној студији. Вредно пажње је ауторкино старање о репрезентативности корпуса на којем се овај стереотип разматра. Наиме, утврђено је неподударење представе о Грцима у материјалу из Рјечника ЈАЗУ и корпуса народних песама. С тим у вези разматрани материјал из Рјечника ЈАЗУ показује да носиоци српског језика не познају оштру дистинкцију 'ми' (Срби) / 'други' (Грци). Другим речима, поларизација постоји, али није нужно исходована у доменима: „добро, позитивно“ и „лоше, негативно“ као што је то уобичајено за етничке стереотипе.

Поглавље **Концепти и стереотипи у дискурсу** садржи пет лингвокултуролошких студија. Појам ДОМ познаје занимљиву концептуализацију у језику књижевности: (а) унутрашњи простор, заштитнички; гостопримство; верност; оданост; повезаност и сл.; (б) негативна конотација: непоштовање, губитак дома; пљачка туђег дома и сл. Бездомност се редовно поима као стање егзистенцијалне угрожености (стр. 263). У оквирима религијског дискурса *дом* се сагледава са когнитивног и етнолингвистичког аспекта. Обухват концептуалног поља стереотипа ДОМ у двама дискурсима сагледава се спрам аспеката поетизације коју трпи у књижевном дискурсу и утемељеностима у опозицијама из религијске и духовне сфере религијског дискурса. У засебној студији разматра се стереотипизација ДОМОВИНЕ у поетском дискурсу. Полазиште за уметничко преосмишљавање јесу вредносни нивои Србије као националне домовине у песништву Ђуре Јакшића, Јована Јовановића Змаја, Алексе Шантића, Јована Дучића, Милана Ракића, Милутина Бојића, Десанке Максимовић, Васка Попе, Даринке Јеврић, Рајка Петрова Нога и Милосава Тешића.

Уочена важност индивидуалне тачке гледишта у разматрању речи-концепата у поетском дискурсу преиспитује се на плану поезије Даринке Јеврић. Лексика којом се обликују централне теме и мотиви

поезије Даринке Јеврић (*Косово, храм, избјеј* и др.) призива и испитује заједништво елемента националне културе на временској разини од неколико векова уназад до савременог доба. Такође, лексички регистар изабраних стихова посматра се у контексту универзалне драме и личног удеса песникиње.

Концепт ЛЕПОТЕ разматра се у уметничком дискурсу приповедака Иве Андрића. Детаљно разматрање концепта лепоте као базу узима: (а) концепт ЛЕПОТЕ својствен језичкој слици света (*Аникина времена*); (б) концепт ЛЕПОТЕ својствен естетско-уметничком комплексу (*Јелена, жена које нема*) и (в) концепт лепоте као уметникове филозофске рефлексије (*Мост на Жейи*). Стваралачко преосмишљавање ЛЕПОТЕ утврђује се на плану гешталта, фрејмова и сценарија. Показано је да у испитиваним Андрићевим приповеткама преовлађују елементи лепог и доброг у концептуализацији лепоте.

Поглавље **Речи у асоцијативном пољу** подразумева две студије. Студија *Заменица ЈА у асоцијативном пољу* узима се као прилог предложеној изради асоцијативне граматике српског језика. Аспекти ауторкиног прегнућа јесу: (а) вербално-семантички – граматички план; (б) заменица ЈА и друге врсте речи у асоцијативном пољу; (в) когнитивно-прагматички план. На крају студије приложени су модели асоцијативног поља заменице ЈА. Студија *Прилози стешена и скућности у асоцијативном пољу* (срп. *мноћо, заједно*, рус. *вместе и буг. мноћо, заедно*) наслања се на претходну студију и подстицај за израду асоцијативне граматике српског језика. На ширем словенском подручју разматрају се вербално-семантички и лексичкосемантички аспекти асоцијативних поља: (а) прилога степена (*мноћо* у српском, руском и бугарском језику) и (б) прилога скупности (срп. *заједно*, рус. *вместе* и буг. *заедно*). Централни ауторкин закључак је да „парадигматска уређеност асоцијата у асоцијативним пољима прилога степена и скупности и њихов однос према стимулансу представља лексикализацију правила граматике говорне делатности, правила позиције и аналогije“ (стр. 404). Додатну вредност ове студије представља табеларни компаративни преглед (а) граматичко-семантичких нивоа асоцијативних поља прилога скупности и (б) граматичко-семантичких нивоа асоцијативних поља количинских прилога степена.

У закључној студији *Грамаћички и коћнићивни асћекћи лексичкоћ значења* сажето је, још једном, представљена садржина књиге. С тим у вези може се запазити повољна веза између (а) уводне студије *Лексика на ћућу од ћтрадиционалноћ до инћетралноћ и коћнићивноћ ойиса* у којој ауторкине напомене можемо разумети као упутства за читање књиге и операционализацију термина и (б) завршне студије *Грамаћички и коћнићивни асћекћи лексичкоћ значења* у којој се сумирају резултати проведених истраживања.

Књига *Грамаћички и коћнићивни асћекћи лексичкоћ значења* наставља се на низ претходних ауторкиних успешних радова. Формал-

но гледано, свака студија је ваљано најављена, промишљено позиционирана, а у уводној и завршној речи изложени су и објашњени сви разматрани проблеми, теоријски и методолошки поступци и извори. На садржинском плану монографије запажа се тежња ка исцрпној и темељној интерпретацији лексичког значења.

Будући да се од лексикографа очекује добро познавање језика на свим нивоима језичке структуре, књига Стане Ристић на најбољи начин презентује лексику погледану са филолошких, лингвистичких, етнолингвистичких, стилистичких, когнитивних и других аспеката. Ауторка излаже резултате сопствених истраживања, редовно упућујући на друге релевантне радове, те се сваки разматрани проблем сагледава у светлу актуелних научних истраживања. Илустративни материјал ексцерпирани из речника на чијој се припреми још ради показује релевантност такве грађе. Све студије обједињује прегршт прилога за увиђање развојног континуитета српске лингвистике. Читалац ове књиге обавестиће се о аналитичким принципима који обликују како експлицитне тако и имплицитне садржаје речника. Такође, пажњи лексикографа, али и проучавалаца других области лингвистике, препоручујемо студије инспирисане идентификовањем, описивањем и објашњавањем проблема у изради Речника САНУ. Ауторкини прилози и спроведене методолошке процедуре надмашују уско информативну раван и ваљало би да се њихова инструктивна вредност препозна у неким будућим научним прегнућима.

Примљен: 28. фебруара 2016.

Прихваћен за штампу марта 2016.